

СТУДЕНТСЬКА СЕКЦІЯ ФЕНОМЕН ХУДОЖНЬОГО МИСЛЕННЯ БОГДАНА ЛЕПКОГО

Марія Пастущак

магістрант другого року навчання факультету філології і журналістики
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка,
mariiapastuscshak@gmail.com

«СУСТА» І. КАРПЕНКА-КАРОГО В ОЦІНЦІ БОГДАНА ЛЕПКОГО

У низці передмов, написаних Богданом Лепким для видань «Української накладні», порівняно нечисленими є праці з аналізом взірців української класичної драматургії. До таких належить комедія І. Карпенка-Карого «Суєта». Написана влітку 1903, п'єса була дозволена цензурою до постановки на сцені у листопаді того ж року. Початок січня 1904 р. був ознаменований прем'єрою «Суєти» у Києві. У прем'єрному спектаклі автор виконував роль Терешка Сурми.

Перша публікація твору припала на рік 1905: «Суєта» увійшла до п'ятого тому «Драм і комедій» І. Тобілевича, що був надрукований у Полтаві. Передмова ж Б. Лепкого до видання «Суєти» датована 1922 р.

Прикметною є композиція аналізованої передмови. Б. Лепкий здає собі справу з того, що найправильнішою подачею українського драматичного твору читаючій публіці буде насамперед характеристика особливостей українського театрального життя на Наддніпрянщині. Час народження сучасного українського театру – «коло 1880 року» [5, с. 1] – супроводжений лепківськими нищівними характеристиками як суспільного становища української мови й культури в російській імперії («на руки наших наддніпрянських братів положено важкі невольницькі кайдани, а уста замкнено сороміцьким, самотнім у світі указом, коли нашу мову проганяв уряд із публичного життя» [5, с. 1]), так і особистісної реакції багатьох українців на заборони («власна наша трусливість та безпримірна податливість гонили її з рідної хати» [5, с. 1]). При аналізі структури передмови впадають в око авторські посторінкові примітки. Годимося з думкою Л. Вашків про їх конечність для з'ясування повноти

питання і очевидну обтяжливість для основної «структури такого сконденсованого жанру, як передмова» [2, с. 223].

Окреслює Б. Лепкий і шкалу завдань, що стояли перед творцями української драматургії та національного театру: він акцентує не розважальні, а таки націєтворчі засади – «піддержувати народного духа та берегти святої іскри національного почуття» [5, с. 1]). Якраз в українському театрі бачить автор передмови мистецьку інституцію, що підтримувала «традицію давнього культурного народу» [5, с. 4], а особах М. Старицького, М. Кропивницького та трьох братів Тобілевичів (Панаса Саксаганського, Миколи Садовського, Івана Карпенка-Карого) визнає найбільших трудівників українського театру, товариство, яким «могла б повеличатися кожда перворядна сцена» [5, с. 4]. Визнання перипетій, які супроводжували появу і розквіт українського театру, Б. Лепкий оздоблює згадкою про спогади М. Кропивницького та М. Садовського і вказівкою на їх публікацію у «ЛНВ» та «Новій громаді». При тому зауважує – «се тільки якась маленька частина тої цікавої книги з історії українського театру» [5, с. 5].

Становище українського театру у ХІХ столітті перебувало у сумнозвісній згоді зі становищем українських письменників (у т.ч. й драматургів), що мали, за Б. Лепким, «спутані руки і ноги»: не могли писати творів з життя інтелігенції, не могли виводити на сцену «ані священників, ані урядовців», не могли перекладати з чужих літератур, словом, не могли «задерти цензури» [5, с. 5]. Та попри тягар заборон, попри прямі і «непрямі втрати нашої Емської катастрофи» [3, с. 80], наголошує критик, «українська драматургія зробила якраз тоді великий крок наперед, і то в напрямі *реальної мужицької драми*» [5, с. 6].

Серед творців драм та комедій українських піднявся найвище, на переконання Б. Лепкого, Іван Тобілевич (Карпенко-Карий). Максимально стисла біографія письменника у викладі дослідника рясніє іменами, котрі визначали оточення і формували світогляд: Д. Пильчиків, М. Кропивницький, П. Саксаганський, М. Садовський. «Географія» приватного життя – Бобринець,

Ялисавет (Єлисаветград. – М.П.), Новочеркаськ, – окреслена в біографічному півсторінковому форматі, дає несподівано повне уявлення про ключові етапи особистого життя І. Карпенка-Карого. Безпосередньому аналізу «Суєти» передуює суха та вимовна статистика – «всіх драм і комедій є кілька десятків» у І. Тобілевича, а «видано їх досі в п'ятьох томах у Полтаві» [5, с. 7].

Назвавши «Суєту» одною із найкращих драм І. Тобілевича, критик Б. Лепкий акцентує авторське визначення жанру твору – «картини». Через нього з'ясовує й специфіку конфлікту: «сини, вийшовши в панів, забули не тільки свій нарід, але й добрих батьків...» [5, с. 7]. Не зрадив «ні землі, ні родини» Карпо, хлібороб. «Великий артист» вийшов з Івана, однак, зауважує критик, обізнаний з усією творчістю драматурга І. Карпенка-Карого, «змалів чоловік», маючи на оці розвиток характеру персонажа у «протязі «Суєти» – в «Житейському морі». І ота блискуча – скупа, а так вимовна! – характеристика («змалів чоловік») якнайповніше характеризує розвиток образу Івана Барильченка.

Другий акт «Суєти» Б. Лепкий уважав найкращим та найбільш викінченим. Тракував його високо: «се у своїм роді цілість, ніби *архитвір* (виділ. наше. – М.П.) української реалістичної драматургії» [5, с. 8-9]. Порівнюючи «вчених і невчених» членів родини Барильченків, критик відзначав контраст «праці, совісності, щирості» (по один бік родини) і «хитрості, охоти панувати, кривляння душею» (по другий). Авторове відчуття міри, вважав Б. Лепкий, дозволило зберегти у другому акті «Суєти» гармонію між «світлом і тінню» – «характери позитивні не грішать надто рожевими красками, а негативні не є перерисовані до карикатурності» [5, с. 8].

«Дещо перецукроване, а ще більш пересолене» відзначив критик у третьому і четвертому актах «Суєти». Так, вважав Б. Лепкий, трохи карикатурно виглядають у цих частинах комедії невістки «з дуже панських родів», п'яний кухар, перебирання Тетяни в одяг покійної свахи-генеральші, серцевий удар скнари-директора. Усе це, на переконання Б. Лепкого, знижує цілісність твору, є програшним у порівнянні з двома першими актами «Суєти».

Прикметно, що нинішні інтерпретатори твору, згадуючи критику композиції «Суєти» сучасниками І. Тобілевича (як-от І. Франком та ін.), її акцент на зайвості четвертої дії, зауважують: «драматург сам обґрунтував доцільність такого розвитку сюжету» [4, с. 158] і покликаються на лист І. Карпенка-Карого до М. Комарова, у якому зазначено – «і генерал, і повар, і переодягання – все це тільки суєтність людська, і поставлені вони як життєві риси, що яскраво дають зрозуміти фігуру Михайла і тисячі йому подібних, хворих суєтою мирською, яка шкодить чесним простим людським відносинам і оддаляє їх від природи» [6, с. 269]. На думку В. Івашківа, «ця дія є одночасно епілогом «Суєти» та прологом до комедії «Житейське море» [4, с. 158].

Сформулювавши ідею комедії цитатою з твору («Нещасна земля, гірка твоя доля! Тікають від Тебе освічені на твої достатки діти й кидають село у тьмі... хоч задушиться тут – нема їм діла. Вони чужі нам, а ми їм. Забрали все, що можна, від землі, виснажили гречкосія й покинули!»), Б. Лепкий узагальнює: «Розширив тільки село на Україну, і матимемо один великий акт обжаловання, який автор підносить проти тих усіх Українців, що забрали з рідної землі, що взяти можна, і перейшли там, де лучче» [5, с. 10]. І автор «Суєти», і її критик Б. Лепкий пропонують українському читачеві і глядачеві, непозбавленому «кращих почувань», здатному бути «справді чоловіком», співпережити дійство на сцені, а на виході з театру визнати: «А таки так не повинно б бути» [5, с. 11]. Цей висновок, без сумніву, був закладений талановитим автором «Суєти». Його блискуче відчитав Б. Лепкий і року 1922 слушно акцентував, пишучи передмову до твору, «хиби і недостачі якого можна і варто забути» задля такого висновку.

Список використаної літератури

1. Агеєва В. За лаштунками імперії. Есеї про українсько-російські культурні відносини. Київ : «Віхола», 2022. 356 с.
2. Вашків Л. Жанр передмови у літературознавчій практиці Богдана Лепкого. *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Літературознавство: матеріали міжнародної наук. конф.* «Богдан Лепкий у полікультурному

дискурсі Європи та Америки» / за ред. д.ф.н., проф. М.П. Ткачука. Тернопіль: ТНПУ, 2017. Вип. 47. С. 217-229.

3. Забужко О. Як рубали вишневий сад, або Довга дорога з Бад-Емсу. Київ : ВД «Комора», 2021. 96 с.

4. Івашків В. Іван Тобілевич (Карпенко-Карий). Нарис життя і творчості. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. 192 с.

5. Лепкий Б. Передмова. *Тобілевич І. (Карпенко-Карий). Суєта*. Київ-Ляйпціг: Українська Накладня, Коломия : Галицька Накладня, 1922. С. 3-11.

6. Карпенко-Карий І. (І. К. Тобілевич). Твори : в 3 т. Т. 3. Київ: ДВХЛ, 1961. 456 с.